

TURKIY XALQLAR OG‘ZAKI IJODIDA TEZ AYTISHLAR VA TOTEMISTIK UNSURLAR

Yuldashev Og‘abek Komiljon o‘g‘li
Namangan davlat pedagogika instituti
Xorijiy tillar kafedrasida katta o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18981588>

Annotatsiya. Ushbu maqolada turkiy xalqlar og‘zaki ijodida tez aytishlarning (tongue-twisters) nutqni rivojlantirish, talaffuz mashqlari va madaniy ramziy mazmuni tahlil qilinadi. Tez aytishlar nafaqat fonetik mashqlar, balki badiiy va estetik vosita sifatida ham ahamiyatga ega ekanligi ko‘rsatildi.

Kalit so‘zlar: Tez aytishlar, og‘zaki ijod, turkiy xalqlar, totemizm, madaniy meros, badiiy obrazlar, talaffuz mashqlari

Abstract. This article analyzes the role of tongue-twisters in the oral folklore of Turkic peoples, focusing on speech development, pronunciation exercises, and cultural-symbolic content. It demonstrates that tongue-twisters are significant not only as phonetic exercises but also as artistic and aesthetic tools.

Keywords: Tongue-twisters, oral folklore, Turkic peoples, totemism, cultural heritage, artistic images, pronunciation exercises

Аннотация: В данной статье рассматривается роль скороговорок в устном творчестве тюркских народов, с акцентом на развитие речи, упражнения по произношению и культурно-символическое содержание. Показано, что скороговорки имеют значение не только как фонетические упражнения, но и как художественный и эстетический инструмент.

Ключевые слова: Скороговорки, устное творчество, тюркские народы, тотемизм, культурное наследие, художественные образы, упражнения по произношению

Kirish

Tez aytishlar xalq og‘zaki ijodida qadimdan turli xalqlar, xususan turkiy xalqlar madaniyatida muhim o‘rin tutib kelgan bo‘lib, ular og‘zaki nutqni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Tez aytishlar, avvalo, nutq apparatini mashq qildirish, talaffuz aniqligini mustahkamlash va fonetik malakalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular tinglovchiga va ijrochiga estetik zavq bag‘ishlaydigan, ritm va ohang uyg‘unligiga asoslangan o‘ziga xos badiiy san‘at shakli sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Tez aytishlarning asosiy xususiyatlaridan biri ularning murakkab tovush ketma-ketliklari, ritmik tuzilmalari va so‘z o‘yinlariga boyligidir. Aynan mana shu jihatlar nutq mashqlarini oddiy takrorlashdan farqli ravishda qiziqarli, o‘yinbaxsh va samarali shaklda tashkil etish imkonini beradi. Natijada tez aytishlar bolalar va kattalar uchun nutqni rivojlantirish jarayonini yengillashtiradi, nutq tezligi, aniqligi va ravonligini oshiradi hamda fonetik sezgirlikni kuchaytiradi. Bundan tashqari, ko‘plab tez aytishlar madaniy kontekst va ramziy mazmun bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, xalqning tarixiy xotirasi va dunyoqarashini aks ettiradi. Epos va dostonlarda keng uchraydigan hayvon obrazlari, xususan ot ramzi tez aytishlarda ham o‘z ifodasini topib, turkiy xalqlarning totemistik qarashlari, hayot tarzi va qadriyatlarini yoritishga xizmat qiladi. Bu holat tez aytishlarning faqatgina fonetik mashq sifatida emas, balki xalq madaniy merosini saqlash va avloddan avlodga yetkazuvchi muhim badiiy vosita sifatidagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Shu bois, tez aytishlar turkiy xalqlar og‘zaki ijodida turli yoshdagi kishilar uchun nutq mashqlarini qiziqarli tarzda tashkil etishda asosiy vosita bo‘lib, pedagogik, badiiy va madaniy funksiyalarni o‘zida mujassam etgan ko‘p qirrali folklor janri sifatida baholanadi. Ular murakkab tovushlar, ritmik tuzilmalar va so‘z o‘yinlari orqali talaffuzni rivojlantiradi, nutq tezligini va aniqligini oshiradi. Ko‘plab tez aytishlar madaniy va ramziy mazmun bilan boyitilgan bo‘lib, epos va dostonlarda hayvon, xususan ot obrazlari orqali tarixiy va folkloriy qadriyatlarni ifodalaydi. Masalan:

- “Go‘ro‘g‘li” dostonida G‘irot,
- “Alpomish”da Boychibor,
- Qirg‘iz eposi “Manas”da Oqula,
- Oltoy turkiylarining “Maaday Qora” eposida Karish Quloq

Bu ramzlar tez aytishlarda ham ifodalanib, madaniy va totemistik jihatni ochib beradi.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

Tez aytishlarni o‘rganish orqali;

- Nutq va talaffuz ko‘nikmalari rivojlanadi;
- Tilni tez va aniqlik bilan ishlatish qobiliyati oshadi;
- Madaniy va folkloriy bilimlar shakllanadi;
- Badiiy tasavvur, ritm va tovush sezgilari mustahkamlanadi.

Shu jihatlar tez aytishlarni faqatgina pedagogik vosita sifatida emas, balki badiiy, estetik va madaniy ahamiyatga ega bo‘lgan mustaqil og‘zaki san‘at shakli sifatida qadrlash imkonini beradi. Turkiy xalqlar og‘zaki ijodida tez aytishlar fonetik mashqlar va nutqni rivojlantirishga xizmat qiluvchi didaktik vosita bo‘lish bilan bir qatorda, obrazlilik, ritm va ifodaviylikka asoslangan badiiy nutq namunasi sifatida ham muhim o‘rin egallaydi. Ular murakkab tovush ketma-ketliklari, alliteratsiya va assonans hodisalari orqali nafaqat talaffuzni mashq qildiradi, balki tinglovchida estetik zavq va qiziqish uyg‘otadi. Bundan tashqari, tez aytishlar madaniy merosning uzluksizligini ta‘minlovchi muhim omil hisoblanadi. Ular turli tarixiy davrlar, ijtimoiy munosabatlar va xalq dunyoqarashi bilan bog‘liq qadriyatlarini og‘zaki shaklda saqlab qolish va avloddan avlodga yetkazish vazifasini bajaradi. Ko‘plab tez aytishlarda totemistik va ramziy elementlar, ayniqsa hayvon obrazlari, epos va dostonlarda uchraydigan syujet va personajlar bilan uzviy bog‘liqlik kuzatiladi. Bu holat tez aytishlarning folklor tizimidagi o‘rnini yanada mustahkamlaydi hamda ularni xalqning tarixiy xotirasi va estetik tafakkuri bilan bog‘laydi. Shu bilan birga, murakkab tovushlar kombinatsiyasi, ritmik tuzilma va so‘z o‘yinlariga asoslangan tez aytishlar tilni o‘rganish jarayonini jonlantiruvchi, nutq tezligi va aniqligini oshiruvchi samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ular o‘quvchilarda nafaqat fonetik malakalarni rivojlantiradi, balki og‘zaki nutqqa bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi, til imkoniyatlarini anglash va undan ijodiy foydalanish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Natijada, tez aytishlar pedagogik, badiiy va madaniy funksiyalarni o‘zida mujassam etgan ko‘p qirrali og‘zaki ijod namunasi aylanadi.

Shuningdek, tez aytishlar nafaqat pedagogik mashqlar uchun, balki madaniy, badiiy va estetik jihatdan boy ijodiy vosita sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Ular turli yoshdagi tinglovchilarni jalb qilishi, ularning nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishi va og‘zaki ijodning estetik tamoyillarini amalda namoyish etishi bilan ajralib turadi. Shu sababli, turkiy xalqlar og‘zaki ijodida tez aytishlar nafaqat tilni rivojlantirish, balki xalqning madaniy va badiiy merosini saqlash hamda avlodlarga yetkazishning samarali vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tez aytishlar turkiy xalqlar og‘zaki ijodida ko‘p qirrali va muhim hodisa bo‘lib, ular faqatgina nutqni rivojlantirish va talaffuzni mustahkamlashga xizmat qiluvchi pedagogik vosita bilangina cheklanmaydi. Aksincha, tez aytishlar o‘zida badiiy obrazlilik, ritmik tuzilma, fonetik murakkablik va estetik ifodaviylikni mujassam etgan mustaqil og‘zaki san‘at shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Qolaversa, tez aytishlarda uchraydigan hayvon obrazlari, xususan ot ramzi turkiy xalqlar folklorida keng tarqalgan epos va dostonlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, totemistik va ramziy mazmuni ifodalaydi. Bu holat tez aytishlarning xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini saqlash hamda avloddan avlodga yetkazishdagi ahamiyatini yanada oshiradi. Shuningdek, murakkab tovush ketma-ketliklari, alliteratsiya va assonansga asoslangan tez aytishlar nutq tezligi va aniqligini rivojlantirish bilan birga, tinglovchida estetik zavq va ijodiy tafakkurni shakllantiradi. Ular tilni o‘rganish jarayonini jonlantiruvchi, o‘yin va ijod bilan uyg‘unlashtiruvchi samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Binobarin, tez aytishlar turkiy xalqlar og‘zaki ijodida pedagogik, badiiy va madaniy funksiyalarni o‘zida mujassam etgan noyob folklor janri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ularni ilmiy jihatdan o‘rganish nafaqat til va nutq madaniyatini chuqurroq anglashga, balki turkiy xalqlarning boy madaniy merosi va estetik tafakkurini yoritishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, 2019.
2. Komiljon o‘g‘, O. A. Y. (2025). Using Coloronyms And Magic Numbers in English And Uzbek Speed Reading. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 5(05), 17-19.
3. Мелетинский Е.М. Происхождение героического эпоса. – Москва: Наука, 1963.
4. 2. Муть И. Механизмы языковой игры в малых фольклорных жанрах. – Москва: Изд-во МГУ, 1988.
5. Билафон болажон. – Тошкент: Турон замин зиё, 2015. – Б. 37–40.
6. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. – Москва: Искусство, 1976.
7. Азимов М. Ўзбек болалар фольклори. – Тошкент: Фан, 1985.
8. Куронов Д. Фольклор ва халқ эстетикаси. – Тошкент: Фан, 2002.